

IOAN C. FILITTI DIN NEAMUL SLĂTINENILOR

Georgeta FILITTI

Din pleiada de istorici români a primei jumătăți a secolului al XX-lea, se desprinde figura interesantă, și care continuă să impună și astăzi specialiștilor datorită seriozității cu care și-a onorat profesiunea, a celui care a fost deopotrivă diplomat și istoric, jurist și funcționar public, Ioan C. Filitti.

Produs al unui mediu elitist, cu posibilități materiale ce i-au îngăduit să se desăvârșească în universitățile franceze, el considera mereu că datoria de căpetenie a unui privilegiat social este slujirea cu devotament a țării; primise mult și se cuvenea să restituie și mai mult.

În *Jurnalul* cu notații prin excelență de natură politică¹, își fac loc și câteva pagini cu caracter biografic. S-a născut în casa bunicului matern, Barbu Slătineanu, la 8/20 mai 1879, după întoarcerea tatălui său Constantin Filitti, aghiotant al principelui Carol I, din Războiul pentru Independență. Conservator convins, acesta avea să îndure, de-a lungul vieții, aversiunea fățișă a lui Ion C. Brătianu care, la început, îl alintase cu apelativul Gușulică, apoi, neputându-l înregimenta la liberali, a căutat pur și simplu să-l desființeze. Cel puțin aceasta a fost părerea fiului său; la manevrele militare din 1886, un acolit al primului ministru, generalul Victor Crețeanu, l-a silit pe colonel să galopeze în fruntea brigăzii. S-a supus ordinului dar, bolnav, a căzut de pe cal și curând a murit.

„Prin mamă (născută Slătineanu – n.n.) eram înrudit cu neamurile cele mai de seamă ale țării”, notează I.C. Filitti cu mândrie. „Mama a fost de o mondenitate și eleganță celebră. În casa ei se strângea odată pe săptămână elita capitalei. Am mai apucat astfel, pe când eram la Paris, pe Vogoridi, care mi-a povestit de vinurile părinților mei. Eu n-am mai apucat aceste vinuri. Averele se încurcase deja iar când fratele meu Constantin a murit de răpciugă, tânăr locotenent de cavalerie, mama mea s-a retras cu desăvârșire din societate”.

Micul Ion a fost elev la liceul Sf. Sava din București, dobândind an de an premiul I, în competiție cu altă figură remarcabilă de mai târziu, omul politic liberal I.G. Duca.

Pe nesimțite, situația materială a familiei s-a deteriorat căci, constată el cu tristețe „în casele vechi (azi Jockey Club) se ducea cu pumnul aurul jucat de generalul Florescu, Oton Șuțu, Coco Sturdza (cumnatul unchiului meu Dimitrie), de tatăl meu, de frații lui, Gheorghe și Dimitrie și de atâți alții”. Cu toate acestea urmează studii universitare la Paris, frecventând în același timp saloanele mondene de acolo. Între altele, pe cel ținut de Elena Bibescu, nora domnitorului Gheorghe Bibescu, marea pianistă care l-a lansat pe George Enescu în capitala Franței. A fost student la Școala de Științe Politice (secția de istorie diplomatică), unde i-a audiat pe profesorii Funk Brentano, Sorel, Émile Bourgeois ș.a. „Multe orizonturi mi-a deschis această școală”, conchide el recunoscător

¹ Vol. I, 1913-1919, publicat de noi în 2008, la Târgoviște, cu susținerea materială a Muzeului județean Ialomița.

față de admirabilul sistem francez de învățământ, făcut să stimuleze gândirea studenților, nu să le-o îmbăcească cu teorii sterpe.

Au urmat 16 ani de carieră diplomatică (1900-1916): Paris, secretar al comisiei pentru încheierea convenției de comerț cu Germania, Budapesta, Constantinopol, Belgrad, Roma (și Vatican) – cu perioade de lucru în centrala Ministerului Afacerilor Externe. E secretar al Conferinței de pace de la București (1913, în urma războaielor balcanice), apoi director al afacerilor comerciale și consulare din Minister. E răstimpul în care dublează rosturile de diplomat cu cele de cercetător al arhivelor din țările unde fusese acreditat. Rolul lor se regăsește, între altele, în lucrările *Din arhivele Vaticanului*, 2 vol., 1913-1914 și *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés roumaines avec la France, 1728-1810*, 1915.

Tot acum publică o lucrare de o surprinzătoare maturitate de gândire – avea doar 22 de ani - *Rôle diplomatique des phanariotes de 1700 à 1821*, 1901, cu prefața lui Sydney Vigneaux². Mai publică din corespondența unor diplomați la post la București sau Iași, cea a boierilor munteni cu cavalerul austriac de Genz, primele convenții între principatele Valahia și Moldova³ ș.a. Dar tot acum se întoarce, cu aceiași seriozitate și acribie științifică, spre subiecte ce țin de istoria familiei sale: *Biserica Adormirii Maicii Domnului din Slatina (Olt) și restaurarea vechilor monumente*⁴; apoi *Așezământul cultural al mitropolitului Dositei Filitti, de la înființare până azi (1827-1910)*, 1910.

Și viața de familie se împlinește promițător. În 1906 se căsătorește cu Sanda Ghica, nepoata de soră a lui Gh. Gr. Cantacuzino, cel mai bogat om din România la acea vreme. Nunta lor a fost unul din evenimentele mondene ale anului, consemnat în „L'Indépendance roumaine”. Lista darurilor primite a rămas impresionantă, chiar pentru ceea ce se numea *la belle époque*: 48 de covoare de Smirna și Aubusson, mobilă englezească, italienească, franțuzească, vase Daum Nancy, Fabergé, Gallé, o pivniță cu 480 de sticle de vin, un cochecet *porte-feuilles* bătut în diamante, cu 60.000 de franci – dar al unchiului Nabab. Apoi multe bijuterii. Tânăra soție s-a bucurat zece ani de ele. Apoi, grijuliu, soțul le-a trimis, ca mai toți oamenii cu stare, după povața liberalilor, pe care totuși nu-i iubea, împreună cu tezaurul oficial, la Moscova. Nerecuperate până azi, bijuteriile Sandei Filitti se vindeau la Zürich, după Primul Război Mondial, stârnind admirația cunoscătorilor prin originalitatea lor.

Cu aprecieri măgulitoare ale ministrului său, Titu Maiorescu, pentru contribuția la redactarea *Cărții verzi*, despre participarea României la războaiele balcanice și titlul de membru corespondent al Academiei Române la doar 36 de ani, I.C. Filitti se putea considera un favorit al zeilor. Visa o carieră universitară, la Facultatea de Drept și, fără îndoială, calitatea de membru plin al înaltului for.

Dar lucrurile cunosc o întorsătură dramatică. Izbucnirea Primului Război Mondial creează un adevărat haos. În spațiul românesc lumea e împărțită: să se alătore Antantei sau Puterilor Centrale? Din această dilemă, care a frământat societatea noastră vreme de doi ani și a făcut să curgă șiruri de cerneală pentru justificarea uneia sau alteia din opțiuni, I.C. Filitti a ieșit punându-se la dispoziția ocupantului german. E un gest cu valoare de cotitură în viața sa și, dincolo de întrebarea retorică „Ce s-ar fi întâmplat dacă lua drumul Moldovei, alături de autoritățile refugiate la Iași?”, rămâne realitatea crudă: I.C. Filitti a rămas, în plan politic, un colaboraționist. La îngroșarea acestei macule a

² Am dat în 2002 o traducere a cărții în limba română publicată la Editura Dominor.

³ Lista exhaustivă a lucrărilor sale în vol. *Opere alese* publicat de noi în 1985 la Editura Eminescu.

⁴ Publicat în ultim loc în vol. *Biserici și ctitori*, 1932.

contribuit fără îndoială și Nicolae Iorga. Mai niciodată acesta n-a admis existența unor egali într-ale istoriografiei. Pe Filitti l-a suportat câtăva vreme; ca director în Ministerul Afacerilor Externe, i-a pus la dispoziție fonduri pentru crearea unor așezăminte școlare și de cultură în străinătate – cum o dovedesc scrisorile de solicitare aflate în arhiva noastră. Când însă diplomatul și-a permis să scrie *Domniile române sub Regulamentul Organic*⁵ și să candideze astfel la premiul *Năsturel* al Acadmiei, N. Iorga, aflat în comisia de premiere, a condiționat acceptarea lucrării de un sacrificiu dureros pentru autor: renunțarea la o treime din text (socotit prea amplu). Or, acesta folosise documente care ulterior aveau să fie trimise la Moscova și pierdute pentru totdeauna. Ce i s-ar fi îngăduit lui I.C. Filitti să publice atunci putea rămâne o urmă, fie și mediată, dintr-un fond masiv de documente privitoare la epoca regulamentară.

Dacă la început părea oarecum concurență profesională, în anii războiului s-a transformat în dușmănie pe față. N. Iorga, una din vocile care din refugiul de la Iași i-a îmbărbătat admirabil pe români în anii întunecați ai războiului, prin scris și prin viu grai, a declarat răspicat: „Filitti e un trădător. Cât trăiesc eu nu ajunge universitar.”

A fost o amenințare prea bine pusă în practică.

Dar ce a făcut I.C. Filitti în timpul războiului? A fost director al Teatrului Național din București și prefect de Ialomița, numit, în ambele cazuri, de guvernul de colaborare cu ocupantul german format din Al. Marghiloman, C.C. Arion, Lupu Kostaki, Dim. Nenițescu ș.a. Justificarea lui ulterioară că s-a interpus, alături de alți funcționari publici, între ocupant și populație, că a prevenit excese, că a făcut să funcționeze, chiar în condiții de restricte maximă, unele instituții, că a aplanat conflicte, că n-a uitat o clipă în comportamentul său că e român – n-au contat prea mult. La Teatrul Național, dincolo de faptul că a oferit mijloace de trai actorilor, a făcut să fie jucate 23 de piese din repertoriul românesc (între altele, *Fântâna Blanduziei* de Vasile Alecsandri, *Patima roșie* de Mihail Sorbul, *O noapte furtunoasă* de I.L. Caragiale). Dar nici el nu s-a putut împotrivi nemților când au adus la București teatrul din Darmstadt și pe cel de Operetă din Viena, oprind în același timp activitatea Teatrului Național.

Ce a făcut efectiv ca prefect se regăsește în *Jurnalul* amintit mai sus. Și Iorga însuși e silit să admită că într-o istorie sordidă cu un speculant, „greul Filitti” e cel care îndreaptă lucrurile. Comandantul german al județului îi scria: „Ați știut, domnule prefect, să împăcați, cu mare tact, interesele țării dvs. cu exigențele impuse de starea de război, ceea ce a fost o binecuvântare pentru județul Ialomița.”

E mai lesne să fii acuzator decât apărător într-un caz ca cel al lui I.C. Filitti, pentru că, de regulă, învingătorii au dreptate. Din punct de vedere moral soluția a dat-o Curtea Marțială întrunită la Bacău, în fața căreia a apărut benevol „funcționarul colaboraționist”. Și-a pledat singur cauza și a fost absolvit de pedeapsă (fusese condamnat *in absentia* la moarte). La fel a fost reabilitat de exigentul și elististul Jockey Club, care îi pusese, de asemenea în discuție atitudinea din timpul războiului.

Erau însă compensații doar pentru inserția în viața civilă, nu și pentru promovare profesională de un fel oarecare. Un arendaș necinstit, care avea să-l ruineze, ca și destrămarea căsniciei i-au accentuat declinul. Un om de talia lui păstra însă o resursă excepțională: capacitatea de a-și folosi buna pregătire de jurist și istoric. Dacă lumea sa apusese, dacă idealul conservator – din care își făcuse un crez – se dovedise caduc, dacă boierimea însăși, clasă din care era atât de mândru să facă parte, înceta, prin drastica expropriere, să mai existe ca forță cu putere de decizie în țară, rămânea efortul

⁵ Publicat în 1915.

individual de supraviețuire. Acesta se întemeia pe experiență dar și pe un bagaj de cunoștințe, recunoscut până și de detractorii săi. Până în 1926, când e numit consilier la Consiliul Legislativ, abordează o paletă variată de teme. Pe lângă micile monografii consacrate unor așezăminte ecclesiastice sau unor ierarhi ai bisericii, aspectele sociale sunt tot mai mult analizate de I.C. Filitti. Amintim astfel: *Exproprierea. Dreptul istoric. Chestia prefului*, 1919; *Originea democrației române*, 1922; *Partea boierimii române în elaborarea Regulamentului Organic*, 1923; *Evoluția claselor sociale în trecutul Principatelor Române*, 1924. Deopotrivă, cercetările din sfera juridică rămân notabile până în ziua de azi: *Contribuții la istoria dreptului penal* (în colaborare), 1926. E de observat, de altfel, că sunt domenii din istoria medievală, a dreptului, a relațiilor diplomatice unde lucrările sale au devenit clasice, nu au suferit uzură morală și sunt folosite și acu, chiar dacă nu totdeauna citate explicit. E vorba, în speță, de *Banii și caimacamii Craiovei*, 1924; *Banii de Turnu Severin și banii Olteniei*, 1927 sau *Despre Negru Vodă*, 1929.

La Consiliul Legislativ, instituție atât de necesară pentru analiza textelor de lege, prin verificarea lor exigentă, I.C. Filitti nu s-a mărginit la cazuistică, ci a înfățișat istoricul ei: *Originea și menirea Consiliului Legislativ*, 1927; *Cum a fost înțeles Consiliul Legislativ*, 1929; *Pentru o mai bună legiferare. Modificări necesare în legea de organizare a Consiliului Legislativ*, 1934; *Originea și rostul constituțional al Consiliului Legislativ Român*, 1936; *Un proiect de Consiliu Legislativ la 1862*, 1936 etc.

Dar juristul face mai mult. E unul din cei dintâi români căruia regele Carol al II-lea, revenit în țară, îi acordă audiență – la 30 iunie 1930. Și folosește prilejul ca să-i spună proaspătului monarh că de fapt „la Consiliul Legislativ e o adevărată destrăbălare legislativă în favoarea partidelor politice și a persoanelor ce le compun”. Carol al II-lea, surprinzător de bine informat, convine că, într-adevăr, instituția e aservită încât „proiectele sunt trimise în ultimul moment și asupra lor se cer avize grabnice”, ceea ce transformă totul „într-o simplă formalitate”.

În 1979, prof. Valentin Georgescu observa că I.C. Filitti, jurist prin excelență, fusese adoptat de istorici, „ca pe unul naturalizat în exigenta lor familie”⁶. Tezele pariziene, ca și marile lucrări ulterioare, lipsite de rigiditate dogmatică, devin contribuții majore la istoria instituțiilor. De aceea, V. Georgescu îl definește drept unul din fondatorii „științei autonome a istoriei dreptului”.

Consiliul Legislativ nu i-a absorbit timpul în întregime. Și-a continuat studiile de istorie⁷ și a întemeiat, în 1931, alături de G.D. Florescu și Em. Hagi Moscu, *Societatea de Genealogie și Heraldică*. Aici a depus o muncă uriașă, de adevărat călugăr benedictin, regăsită în zecile de proiecte heraldice privind unități administrative, instituții, pesoane, ca și în cei 700 de arbori genealogici rămași în manuscris. E o adevărată comoară de informații, valorificată și astăzi anonim de cei care o dețin. Între aceste lucrări nesemnate mai amintim de albumul *Steme boierești din România*, 1918. Exemplarul aflat în posesia noastră poartă semnătura lui Radu Slătineanu. La fel, cine știe din ce pricini, I.C. Filitti nu-și pune iscălitura pe volumul comemorativ *Eforia*

⁶ *O sută de ani de la nașterea lui Ioan C. Filitti*.

⁷ *Frământări politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, 1932 (republicat de noi în vol. *Opere alese* mai sus citat); *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusă și Regulamentul Organic*, 1934; *Contribuții la istoria diplomatică a României în veacul al XIX-lea*, 1935; *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, 1935 (republicat de noi, *idem*).

Spitalelor Civile, 1832-1932, deși, ca un prinos adus familiei Ghica a soției sale, l-a elaborat cu infinită grijă, așa cum reiese din mărturia aflată în arhiva sa.

Tot în anii interbelici se ocupă, încercând să salveze ceva din valoarea intrinsecă de odinioară, de așezământul *Dosithei Filitti*. Între anii 1831-1910, 150 de tineri au beneficiat de burse Filitti. Între ei, T. Diamant, utopistul de la München, Ștefan Capșa și Dinu Brătianu, medicină, C.C. Arion, drept, C. Aricescu și Alexandra Fălcoianu, pictură, Ioana Odobescu, puericultură, Nestor Ureche, inginerie – toți la Paris, Ludovic Mrazec, mineralogie la Geneva, Em. Hagi Moscu, arhitectură la Roma, Alex. Miller, matematică la Göttingen, Al. Nasta, agronomie la Hohenheim, etc. Bursele erau consistente și de durată, de multe ori de neînțeles – până la nouă ani. Amintim că prin testament mitropolitul lăsase jumătate din avere statului grec. Acolo așezământul similar s-a statornicit temeinic continuând și astăzi să ofere burse (arheologie, istoria muzicii, filosofie, teologie ș.a.) la universități de prestigiu din Europa. Corespondentul său românesc, după agonia interbelică, determinată de reducerea severă a întinderii moșii lor boierești, a fost redus la condiția unui simplu atelier popular, cu conferințe anemice și serbări școlare de duzină. Apoi, în 1945, a fost spulberat de autoritățile comuniste iar moșia Lungulețu (Dâmbovița), din exploatarea căreia se ofereau bursele de studii, n-a păstrat nici un semn amintitor al prodigalității înaltului ierarh, cel care mărturisea că are două patrii: România și Grecia.

În ultimii ani de viață I.C. Filitti s-a întors la preocupările din tinerețe legate de obârșia alor săi. În 1938 publică *Familia Slătineanu (1712-1862)* și *Satul și moșia Alexeni din județul Ialomița și satele vecine, 1590-1630*. Sunt studii elaborate în același stil riguros, cu informație esențială, lipsită de emfază, care a caracterizat întreaga sa operă, însumată în cele 260 de titluri apărute sub semnătura sa. E poate singurul istoric român care, cu o ostentație ce a stârnit uimirea printre contemporani, și-a corectat și răscorectat lucrările și după publicare, anunțând *urbi et orbi* cutare dată genealogică eronată ori o atribuire greșită de patrimoniu.

Testamentul său, redactat în 1941, e o adevărată cutie a Pandorei pentru istorici, săbii primite de antecesorii de la Omer pașa ori de la generalul Coronini, nasturi de manșete oferiți de principele de Battenberg, epoleți de la regele Neapoleului, servicii de birou în piele de Cordoba, porțelanuri, hărți, sigilii, ceasornice, cărți rare, mobile olandeze, englezești, racliffe de argint pentru moaște, cruci din lemn de santal montate în argint, servicii englezești cu stemele Ghica/Filitti etc., etc.

Ironia sorții a făcut ca în bombardamentul american asupra Bucureștilor, din 4 aprilie 1944, toată această moștenire să dispară. A fost, indiscutabil, o pierdere afectivă pentru familie dar în același timp țara a fost văduvită de un patrimoniu ce mărturisea existența unor valori deosebite, majoritatea de proveniență europeană, în spațiul nostru. Ce a urmat de atunci (confiscări, vânzări fortuite, furturi) n-a făcut decât să reducă la neant mai multe bunuri materiale. A scăpat, ca prin minune, ca o întoarcere tulburătoare către antecesorii, un scaun cu trei picioare provenind de la Slătineni. Șubrezenia lui ori cine știe ce lucru rămas până azi tainic au statornicit ca nimeni să nu se așeze pe el.

Și eu respect această dorință venită de peste ani.

Distanțarea în timp de unele personalități generează un proces de obiectivare ce face să se păstreze esența, elementele perene, mereu valabile ale creației lor.

Cine a fost de fapt Ion C. Filitti? Dincolo de diplomatul, juristul, istoricul, funcționarul public, înconjurat de opera sa poliformă, apropiatului au intuit omul pur și simplu. Soacra lui, Elena Ghica, îl caracteriza astfel în 1907: „O natură excesiv de sensibilă, cu o capacitate remarcabilă de a suferi adânc pentru fleacuri, dar mă tem că

deoptrivă și de a-i face pe alții să sufere. Altminteri, teribil de simpatic”. Și tot ea: „Un timid îngrozit să se vadă că este așa”.

„A murit la timp” (21 septembrie 1945), constata fiul său Manole cu amărăciune. Venit dintr-o lume construită pe un alt sistem de valori morale, cu opțiuni politice discutabile în tinerețe dar care nu însemnau excluderea fizică din viață, pe I.C. Filitti nu l-ar fi așteptat, la instaurarea regimului comunist, decât o detenție nesfârșită. A fost cruțat de ea. În schimb s-a așternut tăcerea peste creația lui. Și faptul că n-a fost singurul, că opera sa s-a aflat în compania ilustră a lui Nicolae Iorga, C.C. Giurescu sau Gheorghe Brătianu arată dimensiunile traumei suferite de societatea românească după 1945. Când, în 1985, lucrările au început să-i fie parțial republicate, prin osârdia lui Valeriu Râpeanu, directorul Editurii Eminescu, cenzura s-a manifestat agresiv și hilar în același timp. Cum în lucrarea *Proprietatea solului* se pomenea de boierul ialomițean Radu Ceaușescu, plin de căință față de țărani, în 1848, pentru că îi chinuise cumplit, pasajul a fost expurgat, ca cititorul să nu facă vreo legătură cu dictatorul României, Nicolae Ceaușescu...

Datoria unui om de cultură cum a fost Filitti este să-și valorifice calitățile la maximum, să le pună în slujba țării. Să scrie *sine ira et studio* pentru deslușirea trecutului și dotarea contemporanilor și a urmașilor cu o zestre inestimabilă: cunoașterea cât mai profundă a istoriei naționale cu personalități, instituții și momente cheie.

Ioan C. Filitti a fost unul din acești antecesori excepționali ai comunității istoricilor din România.